

DİN & FELSEFE

A R A Ş T I R M A L A R I

Religion and Philosophical Research

E-ISSN: 2667-6583

Haziran | June 2020

Cilt | Volume: 3 - Sayı | Number: 5

ENIS DOKO, *ALLAH'SIZ AHLÂK MÜMKÜN MÜ?: ÇAĞDAŞ BİR AHLAK ARGÜMANI SAVUNUSU*, İSTANBUL YAYINEVİ, 2019

Hümeyra ÖZTURAN, Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Marmara University Faculty of Divinity

humeyrakaragozoglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4586-629X>

Makale Türü | Type of Article: Kitabiyat | Book Review

Başvuru Tarihi | Date Received: 10.06.2020

Kabul Tarihi | Date Accepted: 19.06.2020

Atıf | Cite As

ÖZTURAN, H. "Enis Doko, Allah'sız Ahlâk Mümkün Mü?: Çağdaş Bir Ahlak Argümanı Savunusu, İstanbul Yayınevi, 2019". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 3 (2020): 127-132

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

ENIS DOKO, ALLAH'SIZ AHLÂK MÜMKÜN MÜ?: ÇAĞDAŞ BİR AHLAK ARGÜMANI SAVUNUSU, İSTANBUL YAYINEVİ, 2019

Hümeyra ÖZTURAN

Felsefe alanındaki teliflere baktığımızda, karşımıza genellikle tarihsel inceleme şeklindeki çalışmalar çıkmaktadır. Böyle çalışmalara duyulan ihtiyaç malumdur, dolayısıyla bunu bir olumsuzluk olarak nitelemek doğru olmaz. Ancak bu tarihsel çalışmalar arasında özgün argüman üreten felsefî eserlerle karşılaşabilmek de şüphesiz felsefeyle iştigal edenler için son derece arzu edilir bir durumdur. Bu bağlamda, 2019 yılında yayımlanan Allah'sız Ahlak Mümkün Mü?: Çağdaş Bir Ahlak Argümanı Savunusu isimli eser, adından da anlaşılacağı üzere modern ve özgün bir ahlâk argümanı sunma iddiası taşıması bakımından son derece dikkate değerdir. Bu eser, Kant'ın yahut başka herhangi bir modern düşünürünkini aktarmak yerine, tamamen müellif tarafından kurulmuş yeni bir argüman teklif etmektedir. Bu, ahlâkın nesnel bir olgu oluşundan hareketle Tanrı'nın varlığına ulaşan, Tanrı'nın varlığı lehinde bir argümandır.

Müellif kitabın girişinde, sunacağı argümanın hangi iddiaları kapsamadığını belirterek, okuyucuyu muhtemel bir yanılgıdan en başta kurtarmaktadır. Girişteki ifadelerle göre müellifin ortaya koyacağı argüman, ahlâklı olmak için Tanrı'ya inanılması gerektiği, Tanrı'ya inanan insanların daha ahlâklı olduğu yahut ahlâkî bir sistem kurulması için Tanrı'ya atıfta bulunmanın zorunlu olduğu gibi iddiaları taşımamaktadır. Zaten müellif, bu iddiaların bazılarını katılmadığını da kitapta açıkça ifade etmektedir. Burada altı çizilen husus argümanın; ahlâkın doğası, yani ontolojisi üzerine yoğunlaştığıdır. Bu noktadan sonra müellif fazla vakit kaybetmeden argümanın formülasyonunu ortaya koyar. Argüman zinciri şu şekildedir:

1. Nesnel aksiyolojik önermeler varsa bu önermeler ya temel yasalardır ya da temel yasalardan çıkarsanabilirler.
 2. Eğer Tanrı yoksa temel yasalar doğa yasalarından ibarettir. (Doğalcılık)
 3. Bütün doğa yasaları olgusaldır.
 4. Olgusal önermelerden aksiyolojik önermeler çıkmaz.
- Ara sonuç: Eğer Tanrı yoksa nesnel aksiyolojik önermeler yoktur.
5. En az bir tane nesnel aksiyolojik önerme vardır.
- Sonuç: Tanrı vardır.

Müellif, argüman zincirini sunduktan sonra, argümanı oluşturan önermeleri tek tek ele almaya başlamaktadır. Her bir önerme, kendisine yöneltilebilecek izahlar da dikkate alınarak temellendirilip savunulmaktadır. Argümanın, istenen sonucu

vermesini sağlayan en mühim adımı şüphesiz “En az bir tane nesnel aksiyolojik önerme vardır” şeklindeki 5. önermedir. Müellif burada, “çocuklara tecavüz etmenin kötü olduğu” şeklindeki önermenin sezgisel olarak herkes tarafından kabul edileceğine işaret etmektedir. Bir tane bile nesnel aksiyolojik bir önerme bulunduğu, doğalcılığın dayandığı temel tez (temel yasalar doğa yasalarından ibarettir) çökmektedir. Çünkü böyle nesnel bir düşüncenin dayandığı, çıkarsandığı olgusal bir yasa olamaz. David Hume’un ortaya koyduğu üzere olgulardan meşru şekilde değer çıkarılamaz. Dolayısıyla bütün insanların tereddüt etmeksizin kabul edebileceği bir tane nesnel ahlâkî yargı dahi, olgusal alanı aşan bir gerçekliğe işaret edecektir.

Müellif, nesnel aksiyolojik önerme olarak ifade edilebilecek pek çok temel inancımız olduğu kanaatindedir. Bazı önceki din felsefecilerinde de gördüğümüz¹ örnekleri vererek, “Hitler’in kötü bir insan olduğu”, “Martin Luther King’in iyi bir insan olduğu” gibi yargılarımıza işaret eder. Müellife göre bu türde ortak yargılarımız öyle çoktur ki, aslında hiçbir argümana gerek duymaksızın, aksi yönde kanıt gösterilene kadar nesnel aksiyolojik önermelerin varlığına rasyonel olarak inanabiliriz. Fakat müellif bununla yetinmez ve nesnel aksiyolojik önermelerin varlığına dair “felsefenin doğası, vazgeçilmezlik argümanı, ahlâkın epistemik doğası ve sezgiler argümanı” olarak isimlendirdiği dört ayrı argüman ileri sürer. Akabinde ise dört temel itirazı ele alır. Bu itirazlar; “anlaşmazlık argümanı, evrimsel argüman, doğrulamacılık-yanlışlamacılık itirazı ve Eutyhphron ikilemi” itirazlarıdır. Müellif bu itirazları, her birine birden fazla karşıt cevaplar sunmak suretiyle bertaraf etmeye çalışmakta ve sonuçta “Tanrı vardır” önermesine ulaşmaktadır.

Kitabın ek kısmında ise Tanrı’nın varlığı lehinde diğer bazı argümanlar sunulmaktadır. Kozmolojik, teleolojik, kavramsal nitelikteki bu farklı argümanları da sıralamak suretiyle müellif, birikimsel bir düşünce inşa etmeye çalışmaktadır. Ancak kitabın esas olarak üzerine kurulduğu ahlâk argümanıdır ve biz de değerlendirmemizi bu argümanı merkeze alarak yapacağız.

İlk olarak, kitabın ismi hususunda mühim bir noktaya işaret etmek gerekmektedir. Allah, İslâm dininde yüce yaratıcıya verilen özel isimdir. Bu argüman ise, herhangi bir din özelinde olmaksızın, ahlâktan hareketle zihin ve irade sahibi bir yüce yaratıcı fikrine ulaşmaktadır. Dolayısıyla kitabın başlığının “Allah’sız” yerine “Tanrısız” yahut “Tanrı’nın varlığına dayanmaksızın ahlâk mümkün mü?” şeklinde olması felsefi açıdan daha isabetli olurdu. Bu haliyle felsefi açıdan maalesef sorunlu bir başlıkla karşı karşıyayız.

Kitapta ortaya konan temel argümana geçmeden önce, alt itirazlar ve bu itirazlara verilen cevaplardan dikkat çekici olanlarına işaret edelim. Öncelikle müellifin, “iyi ve kötünün Tanrı’nın belirlemesine göre mi olduğu, yoksa Tanrı’dan bağımsız bir iyi ve kötünün mü olduğu” şeklinde özetlenebilecek Eutyhphron

¹ Mesela bkz. Paum Chamberlain, *Can We Be Good Without God?*, 1996; Gilbert Hartman, Judith Jarvis Thomson, *Moral Relativism and Moral Objectivity*, 1996.

problemine yönelik olarak sunduğu cevapların hakikaten dikkat çekici ve başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Literatürde bu probleme sunulan cevaplara, “Tanrı’ya dayalı ahlâkın keyfiliğini ima etmek” veya “Tanrı’nın kudretine halel getirmek” şeklindeki suçlamalarla itirazlar yöneltildiğini görürüz. Burada müellif, söz konusu itirazlara da birden çok cevap vermek suretiyle bir bütün olarak Euthyphron problemine doyurucu bir cevap üretmiş görünmektedir.

Müellifin modern fizikten hareketle verdiği örnekler de son derece ilgi çekici ve başarılı görünmektedir. Bilhassa “Vazgeçilmezlik Argümanı” olarak isimlendirdiği argümanda, teorik fizikteki varsayımsal izahlara inanmanın rasyonel oluşuna işaret etmektedir. Müellife göre bu, olgusal alanda açıklaması olmayan bazı şeyleri açıklayan makul izahları kabul etmemizin rasyonel olduğunu göstermektedir. Bunun yanında “Felsefenin doğası” gibi retorik hissiyatı veren zayıf bazı alt argümanlara başvurulduğunu da görmekteyiz. Bu argümanda, ahlâkın felsefenin alt dalı olduğu ve felsefenin temel özelliği doğru ve yanlış önerme üretebilmek olduğu için ahlâkta da nesnel doğru ve yanlış önermelerin olabileceği ileri sürülmektedir. Modern dönemde felsefenin doğasına yöneltilen eleştiriler ve meta-felsefe tartışmaları olmasaydı, böyle bir argüman belki makul görünebilirdi. Ancak zaten ahlâkî önermelerin imkânına karşı çıkan doğalcılık yaklaşımı, esasında felsefenin de doğru ve yanlış önerme üretebilme imkânını reddetmektedir. Dolayısıyla doğalcılık tezinin zaten dışladığı bir şeyden hareketle doğalcılığa cevap üretmek pek de makul görünmemektedir.

Eserin merkezindeki büyük argümana geldiğimizde, müellifin argümanını dikkatle ve anlaşılır adımlarla kurduğunu görmekteyiz. Ancak muğlak kalan en temel nokta, argümanda doğalcılık tezinin karşısına sadece Tanrı’nın varlığının yerleştirilmiş olmasıdır. Bu durumda doğalcılık tezi yanlışlandığında, doğrudan Tanrı’nın varlığını kabul etmek durumunda kalmaktayız. Halbuki doğalcılık tezi yıkıldığında, olgusal olmayan alandan konuşabilir hale geliriz. Şu durumda hakkında konuşulması muhtemel tek şey Tanrı olmayacaktır. Pekâlâ nesnel aksiyolojik önermelerin kaynağı olarak idealardan veya Mutlak Zihin’den de söz edebiliriz. Argümanın bunu ihtimal dışı bırakan, nesnel aksiyolojik önermelerin yegane açıklamasının Tanrı olmasını gerektiren herhangi bir adımı argüman zincirinde bulunmamaktadır. Sadece, muhtemel itirazları ele aldığı kısımlarda müellif, Platoncu Ateizm’den bir ihtimal olarak söz etmekte, ancak bunu son derece yüzeysel ve kabul edilmesi zor, karikatürize edilmiş bir anlatımla sunmaktadır. Halbuki, metafizik bir kabul olarak Tanrı, alternatif metafizik kabuller arasında sadece bir tanesidir. Dolayısıyla argüman zincirinde ima edilen tek makul açıklama olduğunu kabul edebilmemiz için argümanda daha fazla izaha ihtiyaç vardır. Bu haliyle argüman, Tanrı’nın varlığı lehinde bir argüman olmaktan ziyade, doğalcılık tezinin aleyhine bir argüman olarak daha tatmin edici durmaktadır.

Müellifin, nesnel aksiyolojik önermeleri açıklayabilecek tek şeyin zihin ve irade sahibi bir varlık olabileceği şeklindeki ifadesinin, argümanın önemli bir noktasını oluşturması gerekirken sadece eserin sonlarına doğru bu ifadenin

geçmesi bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü metafizik bir kabul olarak zihin ve irade sahibi bir Tanrı yerine, zihin ve irade sahibi insanın, nesnel aksiyolojik önermelerin kaynağı olduğu da pekâlâ ileri sürülebilir. Bu varsayımına göre insanlık, yüzyıllar içerisinde eylemlerin iyi ve kötü sonuçlarını tecrübe etmek suretiyle bazı eylemlere iyi, bazılarına da kötü demiştir. Bunlar, tümel kavramlar veya “iyidir” “kötüdür” gibi tümel yargılar şeklinde nesilden nesle aktarılmış olabilir. Dolayısıyla Hitler’in kötü bir insan olduğu yahut çocuklara tecavüzün kötü olduğu gibi yargıları, Hitler’in yaptıklarının arzu edilmez sonuçlarını düşünerek/gözlemleyerek yahut bir insana tecavüzün kötü sonuçlarını tecrübe ederek elde etmiş olabiliriz. Burada söz konusu tümel yargıları temellendirmek için metafizik bir kabule sıçramamızı gerektiren bir şey görünmemekte, basitlik ilkesi gereğince söz konusu açıklama yeterli derecede makul durmaktadır. Müellifin argümanı, böyle alternatif bir “ahlâkın kaynağı” izahı karşısında Tanrı’nın varlığını kabul etmenin daha az spekülâtif olacağına bizi inandırmalıdır. Bu haliyle argümanda ve bir bütün olarak kitapta, böyle alternatif bir izaha verilebilecek cevap bulunmamaktadır.

Son olarak, argümanın temeli olan nesnel aksiyolojik önermelerin hakikaten varolup olmadığı sorgulanabilir. Argüman temel olarak, nesnel aksiyolojik önermelerin reddedilemez, apaçık varlığı üzerine kuruludur. Müellif, aslında pek çok nesnel aksiyolojik önermeyle kuşatılmış olduğumuzu muhtelif örneklerle ortaya koymaya çalışır. İnsanlığın özgürlük, haklara saygı gibi bugün hemen her kültürde bir değer olarak kabul ettiği kavramlara işaret eder. Ancak bu noktada, söz konusu değerlerin hakikaten evrensel, tümel, nesnel erdemler olup olmadığı sorgulanabilir. Mesela özgürlük, eşitlik gibi bugün tartışmasız değer olarak sunulan şeyler, Antik Yunan’da kesinlikle bugünkü anlamdaki erdemler olarak görülmez. Yahut cesaret gibi hemen her kültürde, her dinde övülen bir erdem bulunmasına rağmen, cesaretin ne olduğu meselesi her birinde farklı şekilde ortaya çıkabilir. Burada kastettiğimiz, sözgelimi eşcinsellikle ilgili ontolojik kanaatin değişmesine bağlı olarak bunun iyi ve kötü olduğuna dair yargının değişmesi değildir. Bizatihî erdemler dediğimiz şeylerin, erdem olarak tanımında oluşan değişikliklerdir. Bir başka ifadeyle, bütün insanların “cesaret iyidir” derken kastettiği cesur eylemin, hepsinin zihninde farklı şekilde oluşudur. Böyle bir durumda, hakikaten nesnel aksiyolojik önermeler var diyebilir miyiz? Argüman bu konuda da yeterli savunu içermemektedir.

Yukarıda işaret edilen eksiklikler, şüphesiz makul izahlarla izale edilebilir hususlardır. Müellifin, gelecek baskılarda bu noktalara değinen değişiklikleri argümanına ekleyeceği ümit edilebilir. Fakat bizce bunlardan çok daha önemli olan husus, Türkiye’deki felsefe yazımında, bu kitap örneğinde ortaya koyduğumuz açık bir argümantasyona dayanan yazım tarzının ne yazık ki son derece az oluşudur. Maalesef Türkiye’de felsefi yazım, anlaşılabilir ve muğlak ifadelerin art arda sıralandığı bir şey olarak düşünülmektedir. Hatta anlaşılır yazmak, daha az felsefi olmakla özdeşleştirilir gibidir. Halbuki, dünya genelinde felsefi yazım gittikçe daha analitik, argümantasyonla ifade edilen, hesabı verilmiş önerme ve kavramlarla

ilerleyen bir yapıya bürünmüştür. İncelediğimiz bu eser, söz konusu yazım tarzının Türkçe'deki güzel bir örneğini oluşturması bakımından ayrıca takdire şayan görünmektedir.